

Kraków, 24. maja 2018 r.

Marzanna Pomorska
Instytut Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
al. A. Mickiewicza 3, 31-120 Kraków
marzanna.pomorska@uj.edu.pl

Autoreferat dorobku i osiągnięć naukowych

A. Dyplomy i stopnie naukowe

- **1992:** dyplom magistra filologii orientalnej w zakresie turkologii (Instytut Filologii Orientalnej, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) na podstawie pracy magisterskiej pt. „Zapożyczenia nowoperskie w języku osmańsko-tureckim (XIII–XVI w.)”, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Stanisława Stachowskiego
- **2004:** dyplom doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa (Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie), rozprawa pt. „Middle Chulym noun formation”, napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Marka Stachowskiego (recenzenci: prof. dr hab. Ewa Siemienieć-Gołaś, prof. dr hab. Stanisław Kałużyński)

B. Zatrudnienie

- **od października 1992** w ramach umowy-zlecenia, natomiast **od lutego 1993 do chwili obecnej** w ramach umowy o pracę jestem zatrudniona w Instytucie Orientalistyki (dawniej: Instytut Filologii Orientalnej) Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie na stanowiskach:
 - 1993 – 2004: asystent w Zakładzie Turkologii
 - 2004 – 2013: adiunkt w Katedrze Języków Azji Środkowej i Syberii
 - 2014 – : adiunkt w Katedrze Turkologii

W tym przerwy w zatrudnieniu: 06.09.1996 – 27.12.1996: urlop macierzyński; 09.02.1997 – 30.09.1999: urlop wychowawczy; 03.01.2007 – 05.07.2007: zwolnienie lekarskie, w tym ok. pięciomiesięczny pobyt w szpitalu; 06.07.2007 – 17.01.2008: urlop macierzyński; 04.05.2008 – 30.09.2008: urlop wychowawczy

C. Osiągnięcie naukowe (zgodnie z art. 16 ust. 2 *Ustawy z dnia 14. marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*)

Jako osiągnięcie naukowe określone w przywołanej wyżej ustawie, wskazuję niniejszym jednotomową monografię mojego wyłącznego autorstwa pt. „Russian loanwords in the Chulym Turkic dialects”, wyd. Kraków, Księgarnia Akademicka 2017 (266 stron, ISBN 978-83-7638-872-4; recenzenci prof. dr hab. Romuald Huszcza i dr hab. Tomasz Majtczak).

Monografia ta jest podsumowaniem kolejnego etapu moich badań naukowych, rozpoczętych pod koniec lat 1990-tych i zmierzających do wniesienia wkładu w szczegółowe, wieloaspektowe opracowanie leksyki i gramatyki tzw. dialektów czułymskich, czyli dialektów, którymi posługiwały się i w sposób bardzo ograniczony posługują się nadal turkojęzyczne plemiona żyjące w pld.-zach. Syberii, nad dolnym i środkowym biegiem rzeki Czułym, prawobrzeżnym dopływem Obu. Ten stosowany umownie lingwonim (dla uproszczenia, będę się nim posługiwać również w dalszej części niniejszego referatu) obejmuje trzy dialekty turkijskie, a mianowicie martwe dziś küerycki i dolnoczułymski oraz środkowoczulymski, którym, w zależności od źródeł, posługuje się współcześnie od kilkunastu do kilkudziesięciu osób. Jak próbowałam dowieść we wstępie do rozprawy doktorskiej *Middle Chulym noun formation*, opublikowanej po poprawieniu i uzupełnieniu w Krakowie w roku 2004, pod tym samym tytułem, za którą uzyskałam w roku 2005 nagrodę JM Rektora UJ, popularny w XX w. lingwonim „język czułymski” nigdy nie istniał jako osobna jednostka taksonomiczna, a wymienione wyżej jednostki są genetycznie odrębne i nie zrosły się w całość językową. O ile nam wiadomo, żaden z dialektów czułymskich nie dysponował nigdy własnym piśmiennictwem, a dostępny materiał leksykalny, który stał się podstawą moich badań i opracowań, w tym również omawianej tu monografii, był gromadzony podczas badań terenowych przez kilku badaczy: W. Radłowa, niemieckiego językoznawcy żyjącego na przełomie XIX i XX wieku na Syberii, który w swoim wielotomowym słowniku języków i dialektów turkijskich zawarł materiał küerycki, A.P. Dul’zona, językoznawcy i archeologa oraz jego uczennicy rosyjskiej turkolożki R.M. Birjukowicz, którzy od połowy XX w. gromadzili i publikowali materiał dolno- i środkowoczulymski oraz uczestników ekspedycji naukowych: koreańskiej (Li Yong-Söng i inni) i amerykańskiej (G.D.S. Anderson i D.K. Harrison), które zorganizowane były już w XXI w. i pozwoliły w pewnym stopniu udokumentować język ostatnich żyjących użytkowników dialektu środkowoczulymskiego. Uwagi krytyczne do publikacji materiału zgromadzonego przez uczestników tychże ekspedycji zawarłam w artykule

Kilka uwag o nowych źródłach słownictwa czułymskiego (pozycja B.11 w załączniku nr 4). Krytyczne opracowanie dwóch tekstów opublikowanych w 1952 r. przez A.P. Dul'zona zawarłam w swoich najnowszych artykułach: *"How do they make bread?" – a philological commentary to a Lower Chulym text recorded by A.P. Dul'zon* (publ. 2017, poz. B.16 w załączniku nr 4) oraz w artykule pt. *"Burying in logs" – a philological commentary to a Lower Chulym text recorded by A.P. Dul'zon*, przyjętym do druku w 2018 w tureckim czasopiśmie naukowym *Türk Dilleri Araştırmaları* (poz. B.17 w załączniku nr 4). Wiadomo nam było, że duża część materiału zgromadzonego podczas ekspedycji przez A.P. Dul'zona i R.M. Birjukowicz przechowywana była w archiwum w Tomsku w formie rękopisów i tylko częściowo został on wykorzystany w ich publikacjach. Możliwość zapoznania się z całym materiałem archiwalnym, a co za tym idzie szansa na wykorzystanie go w dalszych badaniach naukowych, w tym również moich, pojawiła się dopiero w ostatnich latach, kiedy to rosyjska turkolożka V.M. Lemskaja uzyskała dostęp do tychże materiałów i rozpoczęła ich publikację (kolejno w latach 2010, 2012, 2013, 2015 oraz 2017, przy czym faktyczne opublikowanie tej ostatniej pozycji to rok 2018, już po oddaniu monografii stanowiącej osiągnięcie naukowe do druku).

Jak już wspomniałam wyżej, materiał źródłowy konieczny do moich badań gromadziłam systematycznie poczynając od końca lat 1990-tych. Warto tu wspomnieć o problemach, które napotykałam jako badacz pracujący na materiale źródłowym zebranym przez innych badaczy, czasem też publikowanym jeszcze przez kogoś innego bez, jak się okazuje, bardzo pożądaných faksymiliów. Podstawową trudnością, z którą się borykałam był sam dostęp do interesujących mnie publikacji, a szczególnie do tych wydawanych w niedużych nakładach lokalnych wydawnictw w Związku Radzieckim (Wydawnictwo Uniwersytetu Saratowskiego, seria *Učenyje Zapiski Tomskogo Gosudarstvennogo Pedagogičeskogo Instituta*, seria *Učenyje Zapiski Chakasskogo Naučno-Issledovatel'skogo Instituta Jazyka, Literatury i Istorii*) bądź do pozycji niepublikowanych (praca kandydacka V.M. Lemskiej). Zawarty w nich materiał źródłowy okazał się być bardzo rozporozszonym. Publikacje te (wykorzystałam 26 publikacji; wykaz tychże w monografii stanowiącej osiągnięcie naukowe na str. 245–246), poza, co oczywiste materiałem küeryckim zawartym w słowniku W. Radłowa oraz jedną pozycją autorstwa R.M. Birjukowicz, pozbawione są indeksów. O tym, jak istotny jest to problem, niech świadczą fakty odnoszące się bezpośrednio do tematyki, której poświęciłam monografię stanowiącą osiągnięcie naukowe: rosyjski językoznawca prof. A.E. Anikin, autor obszernej, ponad siedemsetstronicowej publikacji *Ètimologičeskij slovar' russkich zaimstvovanij v jazykach Sibiri*, Novosibirsk 2003 poświęconej zapożyczeniom rosyjskim w językach Syberii,

w tym także w językach turkijskich, spośród form leksykalnych dolno- i środkowoczulymskich cytuję jedynie dwie, cytowane uprzednio w publikacjach prof. dr. hab. M. Stachowskiego. Z kolei dr K. Stachowski, w swoim artykule pt. *On Russ. most '1. bridge; 2. floor' in the languages of Syberia*, Gül B. et alii (red.). *Bengü Bitig. Dursun Yildirim armağanı*, Ankara 2013: 283–294, w którym w sposób porównawczo-syntetyczny omawia rosyjskie zapożyczenie *most* w językach Syberii, nie był w stanie przytoczyć obecnej w dialekcie środkowoczulymskim formy *mōst* ~ *mōs* (w mojej monografii prezentuję ją na str. 44).

Kolejnym problemem, już po dotarciu do publikacji i wypisaniu z nich materiału źródłowego, niejednokrotnie okazał się zarówno sam jego zapis, jak i interpretacja. Jako że dialekty czulymskie nie były zapisywane przez rodzimych użytkowników, autorzy publikacji posługiwali się właściwymi sobie systemami transkrypcyjnymi, niejednokrotnie różniącymi się od siebie w kolejnych własnych publikacjach. Zapisy te nie są pozbawione niekonsekwencji, a także błędów na różnych płaszczyznach interpretacyjnych, w tym również semantycznej; zwłaszcza prace A.P. Dul'zona i R.M. Birjukowicz reprezentują dość niski poziom naukowy.

Dopiero bardzo krytyczne podejście do materiału źródłowego, usystematyzowanie go zarówno na płaszczyźnie zapisu, jak i interpretacji morfologicznej oraz semantycznej, pozwoliło na wykorzystanie go do moich badań i prezentacji syntez. Najbardziej ogólną pozycją jest wśród nich obszerny, ponadczterdziestostronicowy artykuł mojego autorstwa pt. *The Chulym and their language. An attempt at a description of Chulym phonetics and nominal morphology* (poz. B.9 w załączniku nr 4), opublikowany w tureckim czasopiśmie *Türk Dilleri Araştırmaları*. Artykuł ten powstał na zamówienie wydawcy tegoż czasopisma jako pewne uzupełnienie luki w porównawczej prezentacji języków turkijskich. Wiadomo mi również, że stał się on podstawą do pracy dydaktycznej ze studentami turkologii, w tym turkologii w Turcji, jako przedstawiający ówczesnie najnowszy stan badań. Kolejne artykuły mojego autorstwa dotyczyły już bardziej szczegółowych aspektów dialektów czulymskich: alternacji spółgłoskowych (dwuczęściowy artykuł *Consonant alternations in Čulym*, poz. B.7 i B.8 w załączniku nr 4), leksyki ostatecznie arabskiego i perskiego pochodzenia (artykuły: *Arabic loanwords in Chulym*, poz. B.10 oraz *Notes on Persian loan words in the Chulym Turkic dialects*, poz. B.14), analizę wybranych kategorii semantycznych (artykuły: *Month names in the Chulym Turkic dialects – their origin and meanings*, poz. B.13 oraz *Orta Çulım, Aşağı Çulım ve Küerik diyalektlerinde renk adları* [= 'Nazwy barw w dialektach środkowoczulymskim, dolnoczulymskim i küeryckim'], poz. B.15).

Szczegółowemu opracowaniu słowotwórstwa nominów w dialekcie środkowoczulymskim wraz z wykorzystaniem materiału dolnoczulymskiego i küeryckiego w warstwie

porównawczej została poświęcona moja wspomniana już wcześniej rozprawa doktorska *Middle Chulym noun formation*, opublikowana w roku 2004 po uwzględnieniu uwag krytycznych recenzentów w przewodzie doktorskim i uzupełnieniu pod tym samym tytułem (poz. A.1 w załączniku nr 4). Staram się również systematycznie przybliżać środowisku naukowemu podsumowania kolejnych etapów swoich badań nad dialektami czułymskimi biorąc aktywny udział w turkologicznych konferencjach naukowych oraz wygłaszając odczyty w kraju i za granicą (poz. E.1 i E.2 w załączniku nr 5).

Jak zaznaczył prof. dr hab. Stanisław Kałużyński w swojej ocenie mojej wyżej wspomnianej rozprawy doktorskiej, „[*Wstęp* do niej (str. 7–26)] przynosi nadspodziewanie bogaty, przejrzyste i logicznie usystematyzowany zestaw informacji o badanym języku. Zawiera omówienie historii badań, cech charakterystycznych tego języka i jego stosunku do innych języków tureckich, ocenę źródeł, omówienie zasad transkrypcyjnych i in.”. Dlatego też we *Wstępie* do monografii *Russian loanwords in the Chulym Turkic dialects*, stanowiącej osiągnięcie naukowe, pominęłam tego typu informacje, a ograniczyłam się do omówienia zagadnień istotnych dla samej monografii.

Część B, pierwszą z zasadniczych części monografii *Russian loanwords in the Chulym Turkic dialects* stanowią indeksy prezentujące rosyjskie zapożyczenia leksykalne (ponad trzysta jednostek leksykalnych) w dialektach środkowoczulymskim (str. 15–76), dolnoczulymskim (str. 77–90), küeryckim (str. 91–93) oraz leksykę, której afiliacja do dialektu dolno- lub środkowoczulymskiego pozostaje nieokreślona (str. 95–105). Mając na uwadze wspomniane powyżej trudności w dotarciu do materiału źródłowego oraz niejednokrotnie wątpliwą jego interpretację zaproponowaną przez autorów źródeł, celowym wydawało się przedstawienie omawianej leksyki w sposób jak najbardziej szczegółowy, dbając jednocześnie o jej czytelny i jednoznaczny zapis, jak również krytycznie odnosząc się do wątpliwych wcześniejszych ustaleń. Stąd też na dane hasło w omawianych tu indeksach, poza ustaleniem konkretnego leksemu wraz z ewentualnymi jego odmianami fonetycznymi, angielskim znaczeniem oraz etymonem, składają się wszelkie dostępne w źródłach frazy lub fragmenty zdań ilustrujące jego użycie. Cytowane frazy/fragmenty zdań zaopatrzone są w oryginalne tłumaczenia oraz źródła cytowań. Jako że nadal nie dysponujemy w turkologii dostępnym zwięzłym opisem gramatyki żadnego z dialektów czułymskich, dla lepszego rozumienia i interpretacji cytowanych fraz i fragmentów zdań pozwoliłam sobie na omówienie w przypisach tych form, które z racji swoich licznych zmian fonetycznych mogłyby przysporzyć czytelnikowi problemów. Tam gdzie jednoznaczne ustalenie brzmienia lub znaczenia danego leksemu w dialekcie czułymskim bądź wskazanie konkretnego etymonu rosyjskiego okazało

się dyskusyjne, hasło zaopatrzone jest w odpowiednie komentarze. Z kolei biorąc pod uwagę fakt, że z racji niedostatecznych danych, ustalenie chronologii oraz drogi czy też dróg zapożyczenia rusycyzmów do dialektów czułymskich okazuje się obecnie niemożliwe, dany leksem został również zaopatrzony w datę, bądź zakres czasowy jego terenowego zapisu (data publikacji, zwłaszcza w przypadku prac A.P. Dul'zona i R.M. Birjukowicz bywała późniejsza nawet o kilkadziesiąt lat). Uzupełnieniem omawianych tu indeksów jest indeks etymonów rosyjskich, stanowiący część G monografii (str. 253–266). Oprócz zestawienia w nim etymonów z ich czułymskimi odpowiednikami, podane są strony, na których dana forma czułymska cytowana jest jako ilustracja zjawiska omawianego w innych częściach monografii.

Kolejne części monografii stanowią szczegółowy opis adaptacji rusycyzmów w dialektach czułymskich na poziomach: a) fonologicznym – część C, kolejno adaptacje spółgłosek w nagłosie (str. 107–129), śródgłosie (str. 131–171) i wygłosie (str. 173–192) oraz analiza czułymskich odpowiedników rosyjskich samogłosek akcentowanych i nieakcentowanych w różnych pozycjach w stosunku do akcentu (str. 193–222). Odwołując się ponownie do faktu, że nie dysponujemy w turkologii wyczerpującym, ogólnodostępnym opisem systemów fonetycznych / fonologicznych dialektów czułymskich, celowym wydawało się zaopatrzenie poszczególnych fragmentów tej części w krótkie komentarze dające czytelnikowi zarówno ich obraz oraz uzasadniające przyczyny poszczególnych adaptacji; b) semantycznym i morfologicznym, uwzględniając tu również aktywność zapożyczeń w rodzimych procesach derywacyjnych – część D (str. 223–236) oraz E (str. 237–241). Tak, jak to dzieje się w innych językach, również i w przypadku dialektów czułymskich zapożyczanie następowało wówczas, gdy pojawiała się potrzeba określenia obcego dotychczas desygnatu. To z kolei wiązało się bezpośrednio ze zmianą tradycyjnego sposobu życia i zdobywania pożywienia (pojawienie się kultury rolnictwa wśród plemion trudniących się dotychczas zbieractwem i rybołóstwem) oraz pojawieniem się nowych elementów bytowych takich jak na przykład religia chrześcijańska czy edukacja szkolna. Z kolei analiza morfologiczna rusycyzmów pod względem zakwalifikowania ich do poszczególnych kategorii potwierdza ogólnie znaną tezę, że najchętniej zapożyczane są rzeczowniki (ponad 80%), kolejno: czasowniki (ok. 8%), przymiotniki i inne części mowy. Uwagę zwraca konieczność zapożyczenia liczebnika ‘tysiąc’ w dialekcie środkowoczułymskim, choć generalnie w innych językach turkijskich, a również w dialektach dolnoczułymskim i küeryckim, funkcjonuje dlań rodzimy leksem.

Na kolejną część monografii (Część F, str. 243–252) składają się: rozwiązanie skrótów, wykaz źródeł czułymskiego materiału leksykalnego oraz *Bibliografia*. Całość zamyka wspomniany już wyżej indeks etymonów rosyjskich.

Biorąc pod uwagę, że dysponujemy w turkologii opracowaniami rusycyzmów jedynie dla kilku języków, na przykład: jakuckiego (prace P.A. Slepowa, wyd. 1964, 1975), dialektu ochrzczonego Tatrów (praca Á. Berty, wyd. 1983), tuwińskiego (praca V.I. Tatarincewa, wyd. 1974 oraz krótka analiza mojego autorstwa *On the phonological adaptation of some Russian loanwords in Tuvinian*, poz. B.4 w załączniku nr 4) czy dołgańskiego (prace M. Stachowskiego, wyd. 1999 i K. Stachowskiego, wyd. 2010 i 2012), wydawało się celowe nie tylko udokumentowanie w sposób dostępny samych zapożyczeń, ale również analiza ich adaptacji na wszelkich poziomach językowych jako przyczynek do tychże badań na ogólnoturkijskim tle.

D. Pozostałe osiągnięcia naukowo-dydaktyczne (podawane poniżej symbole w nawiasach okrągłych odnoszą się do pozycji bibliograficznych ujętych w załączniku nr 4)

Na mój dorobek naukowy składają się także inne publikacje, które nie są tu wskazywane jako osiągnięcie naukowe, a dokumentują moje zainteresowania w zakresie badań etymologicznych i historyczno-porównawczych. Początkowo te badania koncentrowały się wokół języka osmańsko-tureckiego i współczesnych dialektów anatolijskich. Studia nad zapożyczeniami nowoperskimi w języku osmańsko-tureckim stały się podstawą uzyskania tytułu magisterskiego. Po latach wróciłam do tej tematyki i uzupełniając zgromadzony dla potrzeb pracy magisterskiej stosunkowo niewielki materiał językowy o liczne inne, wydane po 1992 r. teksty źródłowe obejmujące okres między XIII a XVI wiekiem, opublikowałam możliwie obszerny słownik pod tytułem *Materials for a historical dictionary of New Persian loanwords in Old Anatolian and Ottoman Turkish from the 13th to the 16th century* (poz. A.2), za którą to publikację otrzymałam w roku 2015 nagrodę JM Rektora UJ.

Wkrótce w krąg moich badań weszły też inne języki turkijskie, w tym dialekty anatolijskie języka tureckiego, słabo zbadany dialekt azerski w Iranie, język tuwiński, którego od początku swojej pracy w Instytucie Orientalistyki nauczam (na zmianę z dialektami czułymskimi) w ramach przedmiotu o nazwie „Drugi język turkijski” w programie studiów turkologicznych oraz dialekty czułymskie, o badaniach nad którymi szczegółowo pisałam w części C niniejszego autoreferatu.

W rezultacie tych badań powstały artykuły: *New-Persian loanwords in Anatolian-Turkish dialects*, cz. 1–2 (poz. B.2 i B.6), *An Azeri dialect of Tabriz. An attempt at phonological description* (poz. B.1); *New-Persian and Arabic loanwords in the Azeri dialect of Tabriz* (poz. B.3); *On the phonological adaptation of some Russian loanwords in Tuvinian* (poz. B.4), w którym, poza analizą adaptacji rusycyzmów w języku tuwińskim, podjęłam również szerszy problem metodologii ich badań, problem ówczśnie dość powszechnie lekceważony w pracach turkologów z krajów Europy Zachodniej; *Some names for 'button' in Turkic languages* (poz. B.5), gdzie przedstawiłam wybraną grupę słownictwa w możliwie największej liczbie języków turkijskich oraz etymologię poszczególnych leksemów.

Do innych publikacji mojego autorstwa lub współautorstwa należą recenzje (poz. C.1–C.9), sporządzona wraz z prof. Markiem Stachowskim bibliografia pierwszych trzydziestu numerów czasopisma *Folia Orientalia* (poz. D.1), współredakcja wraz z prof. E. Siemienieć-Gołąs tomu jubileuszowego *Turks and non-Turks. Studies on the history of linguistic and cultural contacts. Special issue presented to Professor Stanisław Stachowski on his seventy-fifth birthday* (poz. F.1).

Marianne Rowome